

Dołęga, Józef M.

Etyczne i moralne wątpliwości współczesnej ekologii

Studia Teologiczne 19, 361-375

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

JÓZEF M. DOŁĘGA

ETYCZNE I MORALNE WĄTPLIWOŚCI WSPÓŁCZESNEJ EKOLOGII

Treść: 1. Wprowadzenie; 2. Rejestr nauk ekologicznych; 3. Elementy kultury ekologicznej; 4. Ekologiczne potwierdzenia wartości moralnych; 5. Wątpliwe ujęcia ekologiczne w świetle wartości chrześcijańskich; 6. Zadania, perspektywy, nadzieje - zamiast zakończenia.

1. Wprowadzenie

Konferencja naukowa Sekcji Moralistów Polskich na temat: **Moralne aspekty przemian cywilizacyjnych** zgromadziła w czerwcu 2000 roku w Zakopanym duże grono pracowników naukowych ośrodków uniwersyteckich z Polski. W przemianach cywilizacyjnych przełomu wieków i tysięcy lat obszerne wachlarz problemów i zagadnień należy do sfery ekologii, zagrożeń ekologicznych lub nawet katastrof ekologicznych. W temacie: **Etyczna ambiwalencja współczesnej ekologii** pragnę zasygnalizować następujące elementy: rejestr nauk ekologicznych z krótką charakterystyką zwłaszcza ekofilozofii, elementy kultury ekologicznej, ekologiczne potwierdzenia wartości moralnych, wątpliwe ujęcia ekologiczne w świetle wartości chrześcijańskich oraz zamiast zakończenia: zadania, perspektywy, nadzieje. Treść tego artykułu została zaprezentowana na wspomnianej konferencji naukowej a tekst wykładu został przekazany organizatorom. Tutaj jest on drukowany w formie poprawionej i uzupełnionej.

2. Rejestr Nauk ekologicznych

Do zbioru nauk ekologicznych już dzisiaj zaliczamy następujące dyscypliny: ekologię, sozologię, sozotechnikę, sozoekonomię, sozopsychologię, etykę środowiskową, bioetykę, ekofilozofię, prawodawstwo ekologiczne, ekoteologię, politykę ekologiczną, psychologię ekologiczną, ekomedycynę.

1. **Ekologia** – termin i definicję tej nauki po raz pierwszy podał Ernest Haeckel w 1866 roku. Rozumienie ekologii w ujęciu E. Haeckla (1834-1919) i uściślone przez S. A. Forbesa (1844-1930) w 1895 roku przetrwało do naszych czasów jak podaje Kazimierz A. Dobrowolski¹. Obok tego ujęcia ekologii jako nauki biologicznej badającej organizmy flory i fauny w środowiskach biotycznych i abiotycznych powstała w drugiej połowie XX wieku **ekologia człowieka** i **ekologia społeczna**². Ekologia człowieka koncentruje się na badaniu wpływu czynników środowiska społecznego i przyrodniczego na organizm ludzki oraz nad możliwościami jego adaptacji do tego środowiska. Natomiast ekologia społeczna bada zjawiska z pogranicza socjologii, geografii i ekologii. W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku powstaje pilna potrzeba wyodrębnienia dodatkowej dyscypliny naukowej lub rozwiniętego działu ekologii człowieka, a mianowicie - ekologii rodziny ludzkiej.

2. **Sozologia** - termin ten pochodzi od greckiego słowa „sodzo”, które oznacza „ochroniać”, „ratować”, „pomagać”. Został on wprowadzony do polskiego słownika naukowego przez Walerego Goetela³ na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Według niego termin ten oznacza naukę o ochronie przyrody, o ochronie naturalnego środowiska człowieka. Termin „sozologia” został wzbogacony nowymi treściami i tym samym poszerzono jego zakres. Wyrazem tego jest bogata literatura

¹ Por. K. A. D o b r o w o l s k i, *Polskie nauki ekologiczne wobec wyzwań globalnych i zadań praktycznych w kraju*, w: *Ziemia domem człowieka*, pod red. J. L. Krakowiaka, BD, Warszawa 1997, 5-14.

² Por. T. U m i ń s k i, *Ekologia - środowisko - przyroda*, WsiP, Warszawa 1996, 12-16; H. W i ś n i e w s k i i G. K o w a l e w s k i, *Ekologia z ochroną i kształtowaniem środowiska*, AGMEN, Warszawa 1997, 14-18; A. H o r s t, *Ekologia człowieka*, Warszawa 1976; B. C a m p b e l l, *Ekologia człowieka. Historia naszego miejsca w przyrodzie od prehistorii do czasów współczesnych*, tłum. M. A. Bitner, WN PWN, Warszawa 1995; D. K i e l c z e w s k i, *Ekologia społeczna*, UwB, Białystok 1998; K. Ł a s t o w s k i, *Ekologia a filozofia. Od ekologii biologicznej do ekologii jako wiedzy humanistycznej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. Papuzińskiego, WSP, Bydgoszcz 1999, 11-54.

³ W. G o e t e l, *Sozologia - nauka o ochronie przyrody i jej zasobów*, Kosmos A 15(1966)473-482, przedruk, tamże, 21(1972) z. 1, 31-38; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Przyroda i Człowiek (Zeszyt specjalny) Opole - Pokrzywna 1995; *Człowiek wobec świata*, pod red. Z. Hulla i W. Tulibackiego, PTF i AR-T, Olsztyn 1996; *Eko-filozofia i bioetyka*, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996; *Ekonomia - ekologia - etyka*, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996.21(1972)31-38; por. J. M. D o ł e g a, *Z zagadnień sozologii*, w: *Z zagadnień filozofii przyrodznawstwa i filozofii przyrody*, pod red. K. Klósaka, t. 4, ATK, Warszawa 1982, 328-327; K. R. M a z u r s k i, *Podstawy sozologii*, SUDETY, Wrocław 1998; J. J a r o ń, *Ekologia, sozologia, ekofilozofia, ekoetyka, ekonomia, proekologiczna. Przegląd zagadnień*, HEIODOR, Warszawa 1997.

przedmiotowa, a terminu tego używa się - coraz częściej na określenie nauki o ochronie środowiska społeczno-przyrodniczego.

W aspekcie metodologicznym treści nazwy „sozologia” mówi przede wszystkim o metodach służących do badań przedmiotu tej nauki. Wyróżnia się tutaj metody empiryczne, humanistyczne, filozoficzne i systemowe.

Natomiast w aspekcie przedmiotowym nazwy „sozologia” podkreśla się zagadnienia i problemy wchodzące w zakres naukowych badań sozologicznych. Przykładowo wymienia się tutaj takie problemy i zagadnienia jak:

- opis faktyczny stanu przyrody w Polsce i świecie;
- określenie obiektów, które zanieczyszczają i niszczą środowisko;
- przeprowadzenie badań technicznych i technologicznych w celu wprowadzania urządzeń oczyszczających i technologii nieuciążliwych dla środowiska;
- badanie wpływu zmienionego środowiska na organizmy żywe i na człowieka;
- tworzenie zabezpieczeń prawnych i administracyjnych w skali krajowej i międzynarodowej w celu realizacji programów ochrony środowiska;
- budzenie świadomości moralnej i etycznej wrażliwej na jakość środowiska przyrodniczego i społecznego;
- szukanie środków zmniejszających zanieczyszczenie środowiska i eliminowanie źródeł jego zanieczyszczeń;
- badanie wpływu środowiska na stan psychiczny człowieka;
- prowadzenie medycznych badań nowych jednostek chorobowych, powstałych pod wpływem zmienionego środowiska;
- zabezpieczenie tak zwanych „czystych” rezerw genetycznych;
- wychowanie - na różnych szczeblach edukacji narodowej - w duchu wrażliwości na wartość środowiska człowieka.

Aspekt zakresowy nazwy „sozologia” obejmuje problemy i zagadnienia dotyczące środowiska przyrodniczego i społecznego, w którym żyje człowiek. A zatem dotyczy to przyrody nieożywionej i ożywionej oraz antroposfery. Wszystkie te obszary rozpatrywane są w aspekcie ochrony naturalnych właściwości poszczególnych obiektów przyrodniczych i ich wpływu na życie i zdrowie człowieka. W aspekcie tym, który jest charakterystyczny dla sozologii, mieszczą się badania naturalnych właściwości obiektów przyrody nieożywionej i ożywionej oraz ich właściwości powstałych pod wpływem działalności człowieka. Badania te dotyczą również nowo powstałych właściwości środowiska i ich wpływu na zdrowie i życie człowieka, a także ich wpływu na kondycję biologiczną innych gatunków żyjących na ziemi.

3. **Sozotechnika**⁴ - termin ten oznacza całość badań naukowo-technicznych i technologicznych związanych z ochroną środowiska oraz z wprowadzaniem do produkcji nowych technologii nie niszczących środowiska lub przynajmniej nieuciążliwych dla tego środowiska.

4. **Sozoekonomia**⁵ - (czasem nosi nazwę ekoekonomia) dział ekonomii zajmujący się kosztami produkcji wraz z nakładami na ochronę środowiska, mieści się to w tak zwanym rachunku sozoekonomicznym przedsiębiorstwa, lub jednostki administracyjnej państwa.

5. **Etyka środowiskowa**⁶ - (inne nazwy, to: etyka ekologiczna, ekoetyka) wyrażenie to w środowiskach naukowych w Polsce zaczyna się utrwalać na oznaczenie nauki zajmującej się zasadami i normami postępowania człowieka wobec środowiska przyrodniczego (biotycznego i abiotycznego) i społecznego. Wyróżnia się w niej kilka orientacji, a mianowicie:

- holistyczną odmianę etyki środowiskowej,
- biocentrycznie zorientowaną etykę środowiskową,
- etykę ochrony zwierząt,
- antropocentryczną odmianę etyki środowiskowej.

Etyka środowiskowa jest w ciągłym rozwoju i pojawiają się coraz to nowe orientacje związane z kierunkami filozoficznymi lub religiami albo z określonym światopoglądem.

⁴ Por.: J. B a n k a , *Zarys filozofii techniki*, UŚ, Katowice 1981; A. K i e p a s , *Moralne wyzwania nauki i techniki*, Warszawa, Katowice - Warszawa 1992; J. S z y m a n s k i , *Technika a eksperymentalne sprawdzanie praw nauki*, WAW, Poznań 1994; *Człowiek - technika - środowisko. Człowiek współczesny wobec wyzwań końca wieku*, red. naukowy, A. Kiepas, UŚ, Katowice 1999.

⁵ *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych. Wybrane zagadnienia*, pod red. Z. Małeckiego, KISSPAN, Biuletyn (1993) nr 1; *Problemy sozologiczne aglomeracji miejsko-przemysłowych*. Huta im. Tadeusza Sendzimira, pod red. Z. Małeckiego, KISSPAN, Biuletyn (1994) nr 1; J. T. W i m p e n n y , *Wartość środowiska. Metody wyceny ekonomicznej*, tłum. K. Kafel, I. Szymaniak, PWE, Warszawa 1995; *Podejmowanie inwestycji proekologicznych i źródła ich finansowania*, pod red. B. Poskrobki, PB, Białystok 1995; *Ekonomia - ekologia - etyka*, pod red. W. Tyburskiego, IF UMK, Toruń 1996; *Ekonomiczna wycena środowiska przyrodniczego*, pod red. G. Andersona i J. Śleszyńskiego, WeiŚŚ, Białystok 1996.

⁶ Por.: W. T y b u r s k i , *Etyka i ekologia*, PKE, Toruń 1995; Z. P i a t e k , *Etyka środowiskowa. Nowe spojrzenie na miejsce człowieka w przyrodzie*, IF UJ, Kraków 1998; *Etyka środowiskowa. Teoretyczne i praktyczne implikacje*, pod red. W. Tyburskiego, IF UMK i PKE, Toruń 1998; A. P a w ł o w s k i , *Odpowiedzialność za przyrodę*, WPL, Lublin 1999; J. Ł u k o m s k i , *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, Radom 1998; W. T y b u r s k i , *Główne kierunki i zasady etyki środowiskowej*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, dz. cyt., 97-132.

6. **Bioetyka**⁷ – jest określona przez Tadeusza Ślipko jako „dział filozoficznej etyki szczegółowej, która ma ustalić oceny i normy (reguły) moralne ważne w dziedzinie działań (aktów ludzkich) polegających na ingerencji w granicznych sytuacjach związanych z zapoczątkowaniem życia, jego trwaniem i śmiercią”.

7. **Prawodawstwo ekologiczne**⁸ - pod tym wyrażeniem rozumie się procesy tworzenia prawa ochrony środowiska (przeważnie naturalnego, ale nie tylko), jego wdrażania i egzekwowania.

8. **Ekofilozofia** - jako nowa nauka filozoficzna, ma już bogaty system koncepcji. W tym miejscu nie dokonujemy szczegółowej analizy poszczególnych koncepcji ekofilozofii, a tylko prezentujemy ich rejestr i krótką charakterystykę.

8.1. Ekofilozofia jako filozofia ekologii⁹ - wyrażenie „filozofia ekologii” w podstawowym znaczeniu funkcjonuje w filozofii nauki i oznacza teorię i metodologię ekologii. W ostatnich dziesiątkach lat XX wieku wyrażenie to zawiera w swojej treści i zakresie wiele elementów z szeroko rozumianych zagadnień filozoficznych i ochrony środowiska. Przykładem takich ujęć są prace Zbigniewa Hulla.

8.2. Ekofilozofia jako ekologia człowieka¹⁰ - wyrażenie „ekologia człowieka” zastosowane przez Napoleona Wolańskiego do określenia syntezy wyników badań naukowych z zakresu antropologii przyrodniczej, ekologii i nauk medycznych. W ujęciu tym jest duży zakres zagadnień i refleksji antropologicznych o charakterze filozoficznym.

⁷ Por. T. Ślipko, *Granice życia. Dylematy współczesnej bioetyki*, ATK, Warszawa 1988; W. Błoż, *Życie w ludzkich rękach - podstawowe zagadnienia bioetyczne*, ATK i ADAM, Warszawa 1997.

⁸ Por.: R. Paczuski, *Prawo ochrony środowiska. Stan prawny na dzień 30 czerwca 1994*, OWBranta, Bydgoszcz 1994; L. Łukaszk, *Międzynarodowe prawo morza*, WN Scholar, Warszawa 1997; D. Kielczewski, *Mechanizmy rozwoju prawa ochrony środowiska*, UwB, Białystok 1998; *Prawa człowieka w państwie ekologicznym*, pod red. R. Sobański, WATK, Warszawa 1998.

⁹ Z. Hull, *Filozofia ekologii jako nowa dziedzina filozofowania*, w: *Filozofia i bioetyka. Materiały VI Polskiego Zjazdu Filozoficznego w Toruniu 5-9 września 1995 r., Sekcja Bioetyki i ekofilozofii*, pod red. W. Tyburskiego, TOP Kurier, Toruń 1996, 9-29; por. A. Papuziński, *Metafizyczne dziedzictwo nauki jako problem filozofii ekologii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 29-42; *Problemy filozofii ekologii*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. Papuzińskiego, WSP, Bydgoszcz 1999, 55-96.

¹⁰ N. Wolański, *Glossary of terms for human ecology*, Warsaw 1990; *Czynniki rozwoju człowieka. Wstęp do ekologii człowieka*, pod red. N. Wolański, PWN, Warszawa 1972; A. Horst, *Ekologia człowieka*, PWN, Warszawa 1976; *Ekologia człowieka. Historia współczesności*, pod red. B. Kuźnicka, IHN PAN, Warszawa 1995; N. Wolański, *Nowoczesność jako sprawność w przystosowaniu człowieka do środowiska*, "Prakseologia" (1992) Nr 1-2, 105-127.

8.3. Ekofilozofia jako ekologia humanistyczna¹¹ - w zapowiedzi Stanisława Zięby - ma prowadzić badania naukowe nad życiem człowieka w jego aspekcie specyficznie ludzkim i osobowym.

8.4. Ekofilozofia jako ekologia głęboka¹² - koncepcja ta zawiera zagadnienia filozoficzne nie tylko w założeniach, ale również w rozwiązaniach problemów szczegółowych związanych z kryzysem i katastrofami ekologicznymi oraz z kryzysem moralnym człowieka.

8.5. Ekofilozofia jako filozofia ekologiczna¹³ - wyrażenie wprowadzone przez Henryka Skolimowskiego, w zestawieniu z takim wyrażeniem, jak „filozofia logiczna”, które już funkcjonuje w słowniku naukowym, może z biegiem czasu uprawomocnić się w języku filozoficznym.

8.6. Ekofilozofia jako ekozofia T¹⁴ - jest budowana na filozofii związanej z kierunkami panteistycznymi - zarówno historycznymi, jak i współczesnymi oraz o założenia ekologii głębokiej.

8.7. Ekofilozofia jako filozofia kryzysu ekologicznego¹⁵ - orientacja ta dotyczy przede wszystkim zagadnień etycznych, prawnych, politycznych i ekonomicznych związanych z kryzysem ekologicznym oraz ekologii jako nowego paradygmatu polityki.

¹¹ Por. S. Zięba, *Ku ekologii humanistycznej*. "Człowiek i Przyroda" (1994) Nr 1, 7-13; *Humanizm ekologiczny*, vol. 1: *Jakiej filozofii potrzebuje ekologia, ochrona przyrody a ochrona człowieka*, pod red. L. Pawłowskiego i S. Zięby, WU PL, Lublin 1992; W. Tyburski, *Pojednać się z Ziemią. W kręgu zagadnień humanizmu ekologicznego*. IPIR, Toruń 1993; *Humanizm ekologiczny*, vol. 4B: *Technika szansą czy zagrożeniem (aspekty techniczne)*, pod red. Iwo Pollo i Z. M. Kozaka, WU PL, Lublin 1996; S. Zięba, *Natura i człowiek w ekologii humanistycznej*. ZECKUL, Lublin 1998..

¹² B. Deval, G. Sessions: *Ekologia głęboka. Życie w przekonaniu, iż Natura coś znaczy*, tłum. E. Margielewicz, Pusty Obłok, Warszawa 1994; R. Bzdak, *Problem możliwości teoretycznego uzasadniania głębokiej ekologii*, w: *Człowiek i środowisko...*, 91-96; A. Synowiecki, *Człowiek - z ziemi wzięty*, "Człowiek i Przyroda" (1994) Nr 1, 41-92; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*. WPL, Łódź 1996, 228-241.

¹³ Por.: H. Skolimowski, *Filozofia żyjąca. Ekofilozofia jako drzewo życia*. Pusty Obłok, Warszawa 1992; D. Kiełczewski, *Wybrane nurty filozofii ekologicznej*. WFUW, Białystok 1993, 5-32; K. Waloszczyk, *Kryzys ekologiczny w świetle ekofilozofii*. WPL, Łódź 1996, 207-228; H. Skolimowski, *Medytacje*. Astrum, Wrocław 1991; H. Skolimowski, *Wizje Nowego Millenium*. Kraków 1999.

¹⁴ Por. B. Deval, G. Sessions, *Ekologia głęboka*, 289-293; M. Ryszkie-wicz, *Matka Ziemia w przyjaznym kosmosie. Gaja i zasada antropiczna w dziejach myśli przyrodniczej*. WN PWN, Warszawa 1994.

¹⁵ Por. Ed Phillips, *Crisi in Atmosphere: The greenhouse factor*, D. B. Clark and Co. Phoenix 1990; V. Holsle, *Philosophie der ökologischen Krise*, C. H. Beck, Munchen 1994; Z. Piątek, *Filozoficzne korzenie kryzysu środowiskowego*, w: *Człowiek i środowisko...*, 43-50.

8.8. Ekofilozofia jako ujęcie systemowo-informacyjne ekorozwoju¹⁶ - ujęcie to zawarte w pracach Lesława Michnowskiego znajduje uzasadnienie w prognozach rozwoju człowieka i o założenia zrównoważonego ekorozwoju.

8.9. Ekofilozofia jako ekologia uniwersalistyczna¹⁷ - pojawia się w kontekście ujęć filozofii uniwersalistycznej, a inaczej mówiąc uniwersalizmu, jako metafizologii, prezentowanej w Polsce między innymi w pracach Janusza Kuczyńskiego.

8.10. Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody¹⁸ - ujęcie to akcentuje zagadnienia przede wszystkim praktyczne i bioetyczne związane z kryzysem ekologicznym. Koncepcja ta prezentowana jest w literaturze przedmiotowej w Polsce jest prezentowana między innymi przez Zbigniewa Łapko i Annę Lemańską.

8.11. Ekofilozofia jako część filozofii przyrody¹⁹ - koncepcja ta jest związana z ujęciem filozofii przyrody orientacji arystotelesowsko-tomistycznej, gdzie już wyróżnia się filozofię przyrody nieożywioną (kosmofilozofię) i filozofię przyrody ożywionej (biofilozofię) oraz filozofię środowiska społeczno-przyrodniczego (ekofilozofię).

8.12. Ekofilozofia jako kulturalistyczna filozofia ekologii reprezentowana w Polsce przez Andrzeja Papuzińskiego²⁰.

8.13. Ekofilozofia jako environmentalizm²¹ - proponowana przez Wiesława Sztumskiego z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

8.14. Ekofilozofia jako samodzielna nauka filozoficzna²² - o wyrażenie określonym statucie epistemologicznym i metodologicznym.

¹⁶ L. M i c h n o w s k i , *Jak żyć? Ekorozwój albo...*, WEiŚ, Białystok [brw]; *Ekorozwój szansą przetrwania cywilizacji. Materiały z konferencji PKE*, pod red. B. Zaufal, M. Bialeckiej, t. 3, WAG-H, Kraków 1986; L. M i c h n o w s k i , *Czy regres człowieczeństwa?* LTN, Warszawa 1999.

¹⁷ Por. J. K u c z y Ń s k i , *Udomowienie Ziemi. Interpretacja Leszka Kołakowskiego projektu metanoi*, w: *Ziemia naszym domem*, pod red. J. Kuczyńskiego, CU UW, Warszawa 1996, 155-178; por. J. K u c z y Ń s k i , *Wstęp do uniwersalizmu*, t. 1: *Ogrodnicy świata*, BD, Warszawa 1998; t. 2: *Młodość Europy i wieczność Polski*, BD, Warszawa 1999.

¹⁸ Por. Z. Ł e p k o , *Ku ekofilozofii*, "Studia Philosophiae Christianae" 30(1994) Nr 1, 21-34; tenże, *Ekofilozofia jako praktyczna filozofia przyrody*, w: *Człowiek i środowisko...*, 37-42; A. Lemańska, *Praktyczna filozofia przyrody alternatywą klasycznej filozofii przyrody*, "Studia Philosophiae Christianae" 33(1997) Nr 1, 133-138.

¹⁹ Por. J. M. D o ł ę g a , *W kierunku ekofilozofii*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 19-25.

²⁰ Por.: A. P a p u z i Ń s k i , *Życie - nauka - ekologia. Prolegomena do kulturalistycznej filozofii ekologii*, WSP, Bydgoszcz 1998.

²¹ Por.: W. S z t u m s k i , *Environmentalizm i cywilizacja życia*, UŚ, Katowice 1997.

²² Por. J. M. D o ł ę g a , *Z zagadnień metateoretycznych i merytorycznych ekofilozofii*, *Studia Philosophiae Christianae* 32(1996) Nr 1, 270-278; J. M. D o ł ę g a , *Ekologia w teo-*

W powstających naukach podstawowym zagadnieniem jest wypracowanie statusu epistemologicznego i metodologicznego oraz struktury zagadnień merytorycznych stanowiących pewną zwartą logiczną całość. W tym miejscu pomijamy szczegółowe analizy zagadnień metateoretycznych, a jedynie zwróci się uwagę Czytelnika na przedmiot badań ekofilozofii.

Każda nauka ma swoją prehistorię. Podobnie i ekofilozofia ma już swoją prehistorię, a mianowicie wszyscy uczeni zajmujący się zagrożeniami i ochroną środowiska społeczno-przyrodniczego, a zwłaszcza autorzy przytoczonych powyżej koncepcji tej nauki, są prekursorami ekofilozofii. Prace i publikacje tych autorów stanowią już historię nauki, która jeszcze nie istnieje w słownikach i encyklopediach - ekofilozofii.

Biorąc pod uwagę aktualny stan badań naukowych z zakresu ekofilozofii, nie sposób dzisiaj określić definitywnie przedmiotu badań tej nauki. Jednak na podstawie istniejącej literatury i toczących się dyskusji na różnych sympozjach i konferencjach naukowych, można przyjąć robocze określenia przedmiotu ekofilozofii: przedmiotem badań ekofilozofii jest istota i natura środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowe i jakościowe oraz dwustronne związki przyczynowe między antroposferą a środowiskiem (nie tylko biosferą).

W nurcie określonego myślenia filozoficznego poznanie z zakresu ekofilozofii zmierzałoby do poznania środowiska realnie i faktycznie istniejącego; do poznania w aspektach koniecznościowych i przyczynowych, a nie tylko przygodnych; do uzyskiwania uzasadnień tez ekofilozoficznych racjami logicznymi, ontycznymi, realnymi i przyczynowymi²³. Inaczej mówiąc: ekofilozofia jest nauką o systemowym ujęciu problematyki filozoficznej środowiska społeczno-przyrodniczego.

Zasadniczym źródłem informacji o środowisku są różne nauki szczegółowe, a szczególnie ekologia i sozologia. Wydobyć problematyki filozoficznej z naukowego obrazu środowiska społeczno-przyrodniczego i kulturowego należy między innymi do zadań ekofilozofii.

Z zagadnień metateoretycznych ekofilozofii wymieniamy tylko te, które stanowią zasadniczą strukturę przedmiotową tej nauki. Do niej

logii i filozofii chrześcijańskiej, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, pod red. A. Papuzińskiego, WSP, Bydgoszcz 1999, 133-163; J. M. Dołęga, *Problematyka ochrony środowiska społeczno-przyrodniczego w sozologii i ekofilozofii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, pod red. J. M. Dołęga i J. W. Czartoszewski, WATK, Warszawa 1999, 10-26.

²³ Por. K. K ł ó s a k, *Z teorii i metodologii filozofii przyrody*, KŚW, Poznań 1980, 46-49, 105, 113; J. M. D o ł ę g a, *Stosunek ruchu do materii w ujęciu klasycznej filozofii przyrody*, ATK, Warszawa 1986, 29-30.

należy problematyka ogólnofilozoficzna, antropologiczna, aksjologiczna i edukacyjna dotycząca środowiska społeczno-przyrodniczego łącznie ze środowiskiem kulturowym.

Ogólnofilozoficzna problematyka ekofilozofii²⁴ dotyczy istoty i natury środowiska społeczno-przyrodniczego, jego właściwości ilościowych i jakościowych, zmian zachodzących w tych właściwościach oraz związków przyczynowych między antroposferą a biosferą. Chodzi tutaj przede wszystkim o zdanie sprawy z aktualnego stanu środowiska, źródeł zmian zachodzących w tym środowisku, jego wpływu na życie i zdrowie człowieka, jak również szukanie podstaw filozoficznych ochrony tego środowiska. Podstawą do prowadzenia badań w tym zakresie są dane z przyrodniczych nauk szczegółowych i antropologicznych. Podejmowana problematyka ogólnofilozoficzna w ekofilozofii i próby jej rozwiązania są oparte w sensie metodologicznym o tak zwany naukowy obraz świata, w tym przypadku chodzi przede wszystkim o naukowy obraz środowiska społeczno-przyrodniczego.

Antropologiczna problematyka ekofilozofii²⁵ dotyczy przede wszystkim zagadnień filozoficznych związanych z demografią, ontogenezą, antropopresją, migracją oraz z strukturalnymi elementami antroposfery, do których zalicza się przede wszystkim naukę, technikę i technologię, sztukę i religię. Punktem wyjścia do tego rodzaju badań są dane z antropologii przyrodniczej, filozoficznej, społecznej i kulturowej oraz z ekologii człowieka, sozotechniki, religiologii, filozofii i historii nauki, historii i filozofii kultury. Podejmowana filozoficzna problematyka antropologiczna w ekofilozofii oraz sposoby jej rozwiązywania zależy od przyjmowanych przez autorów systemów filozoficznych.

Aksjologiczna problematyka ekofilozofii²⁶ występuje przy wartościowaniu życia, zdrowia człowieka, środowiska. Podstawy wartościowania wypracowywane są w aksjologii lub filozofii bytu. W ramach na-

²⁴ Por. S. Zięba, *Życie w aspekcie ekologicznym*, "Człowiek i przyroda" (1995) Nr 2, 5-21; J. Dębowski, *Filozoficzne źródła refleksji ekofilozoficznych*, WSP, Olsztyn 1996.

²⁵ Por. N. Wolański, *Rozwój biologiczny człowieka*, cz. 1 i 2, wyd. 6, PWN, Warszawa 1986; S. Kowalczyk, *Zarys filozofii człowieka*, WD, Sandomierz 1990; *Człowiek - osoba - pleć*, pod red. M. Wójcik, Isnr ATK, Warszawa 1998.

²⁶ Por. K. Klośkowski, *O naczelnej zasadzie etycznej relacji*, w: *Człowiek - środowisko*, w: *Człowiek i środowisko...*, 107-112; W. Tyburski, *Etyka środowiskowa a paradygmat antropocentryzmu*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 65-72; Z. Piątek, *Dylematy etyki środowiskowej*, w: *Ekofilozofia i bioetyka*, 43-64. Ponadto por. 16 artykułów w pracy zbiorowej na temat: *Ekonomia, ekologia, etyka*, pod red. W. Tyburski, IFUMK, Toruń 1996; J. Łukomski, *Próba zbudowania chrześcijańskiej etyki środowiska naturalnego*, WDR, Radom 1998.

szej koncepcji ekofilozofii życie oraz życie i zdrowie człowieka ujmujemy jako wartości najwyższe, ale nie absolutne. Natomiast środowisko społeczno-przyrodnicze traktuje się jako wartość podstawową i dobro wspólne. Podstawą takich analiz w tym przypadku jest aksjologia lub filozofia bytu, które są podstawą wypracowania etyki ogólnej oraz etyki środowiskowej, a nawet prawodawstwa ekologicznego. Wydaje się, że wiedza naukowa związana ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym oraz wypracowana i akceptowana etyka środowiskowa mogą stać się podstawą dla ekorozwoju.

Edukacyjna problematyka ekofilozofii²⁷ dotyczy przede wszystkim podstaw filozoficznych wychowania proekologicznego, a ściślej mówiąc wychowania sozologicznego w rodzinie, w szkole, w masmediach, w organizacjach społecznych, religiach oraz w ogólnej edukacji narodowej. Kształtowanie świadomości wrażliwej na wartość środowiska społeczno-przyrodniczego zależy również od programów nauczania w przedszkolach, szkołach podstawowych, średnich i na uczelniach wyższych oraz od powszechnej edukacji ekologicznej dorosłych. Ponadto jest to zadanie dla wszystkich zdających sprawę z jakości aktualnego środowiska i jego wpływu na życie na naszej planecie oraz z jego wpływu na życie i zdrowie człowieka w naszej Ojczyźnie, jak i na całym świecie. Jest to zadanie nie tylko dla filozofów - jak pisze M. Barnier²⁸ - ale dla wszystkich mających wpływ na świadomość społeczną w Polsce i w świecie.

9. **Ekoteologia**²⁹ - postulowana nauka teologiczna zbierająca w całość już opracowane szczegółowe zagadnienia ekologiczne związane z teologią, a mianowicie: grzech ekologiczny, ekologiczny rachunek sumienia, zagadnienie zbawienia świata, moralność ekologiczna, i inne.

²⁷ Por. *Materiały II Ogólnopolskiej Konferencji Ochrona środowiska w nauczaniu i wychowaniu*, pod red. M. R. Dudzińskiej i L. Pawłowskiego, WU PL, Lublin 1993; *Chronić by przetrwać*, pod red. C. Napiórkowskiego i W. Koca, WOF, Niepokalanów 1992; *Edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, Przyroda i Człowiek, Zeszyt Specjalny, Opole-Pokrzywna 1995; *Edukacja środowiskowa. Agenda 21 - realizacja zadań edukacyjnych*, pod red. D. Cichy, IBE, Warszawa 1997; *Problemy dydaktyki i wychowania w Akademii Rolniczej w Poznaniu*, 14: *Edukacja i świadomość ekologiczna*, ARP, Poznań 1997; I. F u d a l i , *Ekologiczne wyzwania regionalnych programów edukacji środowiskowej*, PKE, Kielce 1997; J. F r ą t c z a k , *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, WSP, Bydgoszcz 1995; J. M. D o ł ę g a , *Znaczenie sozologii i ekofilozofii w systemie edukacji ekologicznej*, w: *Hipoteza ekologii ekologicznej*, pod. Red. J. L. Krakowiak, J. M. Dołęga, BD, Warszawa 1999, 53-65.

²⁸ M. B a r n i e r , *Atlas wielkich zagrożeń*, tłum. M. Jarosiewicz, WN-T, Warszawa 1995, 9.

²⁹ Por.: M. O z o r o s k i , *W kierunku ekoteologii*, w: *Ochrona środowiska w filozofii i teologii*, pod red. J. M. Dołęgi i J. W. Czrtoszewskiego, ATK, Warszawa 1999, 252-256;

10. **Polityka ekologiczna**³⁰ - wyrażenie to oznacza badania naukowe, które dotyczą większych przedziałów czasowych i terytorialnych. W badaniach tych należałoby uwzględnić czas przynajmniej kilku pokoleń, a terytorium, region, kontynent lub całą planetę Ziemię z jej najbliższym otoczeniem kosmicznym. Badania nad świadomością ekologiczną społeczeństwa oraz wdrażanie prawa ekologicznego staje się przedmiotem badań i zainteresowań wielu polityków – naukowców.

3. Elementy kultury ekologicznej

Żeby zaistniała „kultura ekologiczna” w danym społeczeństwie, w pełnym tego wyrażenia znaczeniu, to musi dokonać się wiele zmian w zasadniczych elementach kultury, a mianowicie: w nauce, technice i technologii, sztuce i religii. Zastanówmy się na zmianami jakie zaszły i zachodzą w tych wymienionych elementach kultury³¹.

2.1. **Nauka.** Właściwie cały pierwszy punkt dotyczy zmian w nauce związanych z środowiskiem społeczno-przyrodniczym. Wymienione nauki, które już mają określony status metodologiczny i epistemologiczny potwierdzają procesy zachodzące w poznaniu naukowym na przełomie wieków i tysiącleci. Możemy tutaj wymienić następujące lub kierunki badań naukowych związane z zagrożeniami środowiskowymi, a powstałe w drugiej połowie XX wieku. Należą do nich: sozologia, sozo-

S. Urbaniński, *Mistyka ekologii ducha ludzkiego*, tamże, 203-221; J. Bajda, *Grzech ekologiczny*, tamże, 222-242; J. W. Czrliński, *Ekologiczne rachunki sumienia*, tamże, 243-251; M. Ozorowski, *Kościół a ekologia*, tamże, 281-283; A. Skowroński, *"Kwestia ekologiczna" w nauczaniu Jana Pawła II*, tamże, 284-281; Z. Świerczek, *Ekologia - Kościół i Św. Franciszek*, WSDOO.F, Kraków 1990; J. Grzesiła, *Ochrona środowiska naturalnego człowieka*, KSJ, Katowice 1993; A. L. Szaafrński, *Chrześcijańskie podstawy ekologii*, ZEC KUL, Lublin 1993; P. Kędzierski, *Kościół i ekologia*, WSD, Rzeszów 1997.

³⁰ Por.: S. Kozłowski, *W drodze do ekorozwoju*, WN PWN, Warszawa 1997, 187-209; *Zasady ekopolityki w rozwoju obszarów wiejskich*, pod red. L. Ryszkowski i S. Balazy, ZBSRiL PAN, Poznań 1995; H. Lisicka, *Organizacje ekologiczne w polskich systemach politycznych*, Wrocław 1997; *Świadomość ekologiczna i społeczne ruchy "Zielonych" w Polsce*, pod red. W. Mieowskiego i przy współpracy P. Glińskiego, IFiS Pan, Warszawa 1999.

³¹ Por.: *Hipoteza ekologii holistycznej*, pod red. J. L. Krakowiaka i J. M. Dołęga, CUUW i PFŻ, BD, Warszawa 1999; *Ekologia ducha*, pod red. J. L. Krakowiaka, CUUW, PFŻ, BD, Warszawa 1999; H. Skolimowski, *Święte siedlisko człowieka*, CUUW, PFŻ, BD, Warszawa 1999; A. Papuziński, *Świadomość ekologiczna a kultura*, w: *Wprowadzenie do filozoficznych problemów ekologii*, dz.cyt., 156-218; J. Kuczyński, *Ogródniczy świata. Wstęp do uniwersalizmu*, t. 1, CUUW i WSEiZ, Warszawa 1998.

technika, sozoekonomia, etyka środowiskowa, bioetyka, ekofilozofia oraz powstające: ekoteologia, ekologia społeczna, ekologia rodziny, polityka ekologiczna lub środowiskowa.

W nurcie powstających nauk cztery grupy zagadnień są podstawowe: a mianowicie:

2.1.1. Zagadnienia epistemologiczne związane z teorią poznania naukowego, a dotyczące określenia przedmiotu badań danej nauki, wypracowania definicji i odpowiedniej koncepcji tej nauki oraz szukanie podstaw historycznych tego kierunku badań naukowych;

2.1.2. Problematyka metodologiczna oraz dominujące formy rozumowania to drugi element strukturalny nauki - w powstających naukach związanych ze środowiskiem chodzi przede wszystkim o wypracowanie metod badawczych i całej metodologii badań naukowych;

2.1.3. Następnym elementem istotnym w tych naukach jest problematyka merytoryczna związana w sposób ścisły z przedmiotem badań określonej nauki, zagadnienia te koncentrują się od ochrony środowiska, przez świadomość ekologiczną aż do zagadnień etycznych, prawnych, moralnych i teologicznych;

2.1.4. W dużej grupie nauk związanych ze środowiskiem występują problemy zastosowań praktycznych i konkretnych rozwiązań i to zarówno w naukach technicznych i technologicznych jak i w humanistycznych.

2. **Technika i technologia.** Zmiany jakie obserwujemy w tej dziedzinie dotyczą powstawania nowych technik ochrony środowiska i wypracowywania nowych technologii nieszkodliwych dla środowiska lub przynajmniej nieuciążliwych dla niego.

3. **Sztuka.** W tym filarze kultury obserwujemy działalność twórczą człowieka w różnych dziedzinach sztuki, a mianowicie: w poezji, literaturze, malarstwie, piosenkarstwie, rzeźbiarstwie, muzyce, fotografice. U wielu autorów pojawia się problematyka związana z zagrożeniami i katastrofami ekologicznymi.

4. **Religia.** We wszystkich kulturach świata religia stanowi istotny element strukturalny. Występuje ona i przenika inne elementy kultury jako system wartości sprzyjający rozwojowi człowieka. W tej warstwie kultury obserwujemy również wiele zmian zachodzących pod wpływem zjawisk zachodzących w środowisku społeczno-przyrodniczym, które prowadzą do zagrożeń i katastrof ekologicznych.

Czy zbiór tych zjawisk zachodzących w ramach kultury jest już kulturą ekologiczną społeczeństwa? Prawdopodobnie jeszcze nie, ale w dużym stopniu od tych zmian zależy powstanie i jakość kultury ekologicznej. Dlatego, na przykład: problem edukacji ekologicznej w znaczeniu

właściwie wychowania i wykształcenia człowieka wrażliwego na środowisko społeczno-przyrodnicze powinien funkcjonować skutecznie w ramach tak zwanej kultury ekologicznej.

W programach szkolnych pojawił się w nauczaniu początkowym przedmiot „środowisko społeczno-przyrodnicze”. Długie dyskusje w środowisku pedagogów nad programem kształcenia i wychowania proekologicznego trwają do dzisiaj, wyrazem tego jest „Polska Strategia Edukacji Ekologicznej” oraz „Reforma Edukacji Narodowej” - projekt obecnie wdrażany w życie. Niemniej jednak w szkołach podstawowych w różnych przedmiotach ukazuje się zmiany i znaczenie środowiska przyrodniczego, również i w szkołach średnich występuje w praktyce kształcenie o profilu ekologicznym. Na wielu uczelniach powstały kierunki studiów ochrony środowiska oraz powstają centra badań i studiów z zakresu ekologii człowieka i bioetyki.

4. Ekologiczne potwierdzenia wartości moralnych

W pobieżnym rejestrze pojęć, które z dużą siłą pojawiły się w publikacjach i na konferencjach naukowych, pod wpływem wydarzeń środowiskowych XX wieku, należy wymienić następujące: metanoia, konsumizm, wartość rozumu, solidność pracy, jakość a nie ilość, umiarkowanie, prawa ekologiczne, edukacja i wychowanie, globalizm i regionalizm, wspólnotowość, troska o przyszłe pokolenia.

Metanoia - znane pojęcie w Biblii i chrześcijaństwie zostało przypomniane również i przez filozofa Leszka Kołakowskiego oraz Janusza Kuczyńskiego w kontekście zagrożeń i katastrof środowiska przyrodniczego i społecznego w świecie i Europie. W rozumieniu Ich metanoia oznacza całkowitą zmianę mentalności i świadomości indywidualnej, społecznej i politycznej, żeby można było budować cywilizację życia - inny obraz świata i kultury.

Konsumizm - jako postawa i styl życia mimo wszystko nie był akceptowany w całej rozciągłości przez naukę Kościoła, a zwłaszcza przez moralistów (tak mi się wydaje). W latach 90. XX wieku ze strony forum ekologicznego idzie silna krytyka kultury europejskiej i stylu życia w aspekcie przerostu konsumizmu w wielu aspektach.

Racjonalizm i rozum nabierają ponownie znaczenia i wartości w sensie rozumu i mądrości indywidualnej i narodowej, umiejętności życia i przetrwania w przyszłych pokoleniach.

Solidność pracy - każda praca dobrze wykonana lub doskonale wykonana jest również znaczenie ekologiczne w wielu aspektach: oszczędności materiałów, ekonomii, wychowania itp.

Jakość a nie ilość - dzieło ludzkie musi być jakościowo prawie doskonałe, żeby miało znaczenie ekologiczne.

Umiarkowanie, post, a nawet asceza, mistyka - wszystkie te cnoty, postawy, potrzeby człowieka mają w naszych czasach wsparcie ekologiczne.

Prawa ekologiczne - środowiskowe - przede wszystkim chodzi tutaj o wypracowanie i odkrycie praw ekologicznych w sensie praw przyrodniczych i ekologicznych, praw przyrody, praw natury.

Edukacja i wychowanie - nauki ekologiczne potwierdzają strą prawdę o znaczeniu edukacji i wychowania w życiu człowieka, społeczeństwa, narodów - w tym przypadku głównie chodzi o poznanie i poszanowanie dzieła stworzenia - zupełnie inny cel edukacji.

Globalizm i regionalizm - z nauk ekologicznych płynie bardziej zdecydowanie wizja całościowa globu ziemskiego i rodzaju ludzkiego, a jednocześnie podkreśla się znaczenie rejonu, wartości lokalnych i to zarówno w aspekcie przyrodniczym jak i społecznym oraz kulturowym.

Wspólnotowość - efektywne wspólne działanie, współpraca - synergia - podobnie nauki ekologiczne pokazują znaczenie wspólne działania, aby uzyskać efekty znaczące w zagadnieniach ekologicznych.

Troska o przyszłe pokolenia - poczynania ekologiczne w aspekcie zoologicznym mają przede wszystkim na celu przyszłe pokolenia również, a może przede wszystkim - człowieka.

Wszystkie te poczynania, pojęcia, problemy i zagadnienia, wydaje się, że nie budzą wątpliwości, a jedynie wymagają wsparcia refleksji teologicznej, oceny moralnej i etycznej.

5. Wątpliwości w sformułowaniach ekologicznych

Panteizm - w nurcie myślenia ekologicznego są ujęcia panteizujące nawiązując do europejskich filozofii tego typu lub do kultur Dalekiego Wschodu, a zwłaszcza Indii.

Skrajny biocentryzm - w etyce środowiskowej znajduje się orientacja biocentryczna, która wymaga głębszej analizy zarówno aksjomatów jak i podstaw epistemologicznych i metodologicznych.

Terror ekologiczny - głównie chodzi tutaj o sterowanie systemem ekologicznym światowym, który pojawia się zarówno w poglądach uczonych jak i polityków.

Skrajny antropocentryzm - w świetle wartości ekologicznych i troski o całe środowisko - pogląd taki budzi wątpliwości.

6. Zamiast zakończenia

1. **Zadania.** Wypracowanie charakterystyki epistemologicznej i metodologicznej nauk ekologicznych - filozofii nauk ekologicznych; pojęcia i koncepcji kultury ekologicznej; koncepcji państwa ekologicznego; ekologia rodziny ludzkiej; ekologia ducha ludzkiego.

2. **Perspektywy.** Zapowiedziane sympozja w Polsce o charakterze ekologicznym napawają nadzieją, że świadomość potrzeby zmian naszej mentalności w wielu sprawach uzyska nowe przesłanki do jej podjęcia, pogłębienia i zrealizowania.

3. **Nadzieje.** Nauka i wychowanie, zmiana paradygmatu wojny i śmierci na paradygmat pokoju - życia - miłości. Nadzieja w budowaniu cywilizacji i kultury życia z uznaniem Papieskich zasad: pokoju, solidarności, wolności, sprawiedliwości, prawdy i miłości.

ETHICAL AND MORAL DOUBTS OF MODERN ECOLOGY

(Summary)

The scientific conference of the Section of Polish Moralists on the subject: **Moral Aspects of Changes in Civilization** gathered a large group of the scientific staff of the university centres of Poland in Zakopane in June 2000. Amidst the changes in civilization on the threshold of centuries and millenniums a wide range of problems and issues concerns the sphere of ecology, ecological dangers and even ecological catastrophes. Taking into consideration the theme: **Ethical Ambivalence of Modern Ecology**, I wish to signalize the following: a list of ecological disciplines with a short characteristic of them, especially of ecophilosophy; elements of ecological culture; ecological affirmations of moral values; doubtful formulations of ecology in the light of Christian values; and assignments, perspectives and hopes - which are given in conclusion. The content of this article was presented during the above-mentioned scientific conference and the text of lecture was conveyed to the organizers. Here it is printed in a revised and widened form.